

תוספת שביעית

גליון שבועי בענייני שמיטה
Weekly newsletter on the subject of shmitta

פרשת שופטים | אלול תשפ"א

גליון 19

נחל איתן | אדמה נוקשה או נחל שוצף?

איסור מלאכה בנחל איתן יש סוברים שהוא בעבר ולעומתם יש הסוברים בעתיד ||| המושג איתן מתאר שיממון או חוזקה? קושי או שבח? ||| קיצור זכרון המין האנושי! דבריו המטלטלים של היעב"ץ

בפרשה מובא: **"והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וערפו שם את העגלה בנחל"**. ומבואר שיש לערוף את העגלה בנחל איתן. מהו נחל איתן? רש"י על המקום מפרש, **אל נחל איתן - קשה שלא נעבד**. ומבואר ש'איתן' לא מתייחס לנחל, אלא לעיקר האדמה שתהיה נוקשה ושלא נעשתה בה מלאכה.

האבן עזרא לעומת זאת מפרש את הלשון איתן לנחל תקיף וכוונתו ששטיפת הנחל צריכה לנוע בתוקף. וכן הביא הרמב"ם (הלכות רוצח ט, ב) **'מורידין אותה אל נחל שהוא שוטף בחזקה, וזהו איתן האמור בתורה'**. וכן בחזקוני כאן.

עוד מצאנו מפרשים שפירשו שהכוונה למקום שומם. וכן מבואר בתרגום **'נחל ביר דלא אתפלח'**. ומשמעות 'ביר' הינה זהה לשדה בור בימינו, שמשמעותה שדה ריקה ושוממה. (ראה מסכת פאה ב, א)

במשיבת נפש הופיע ביאור נוסף שאיתן הינו נחל עמוק. ואפשר שהוא דרש כן מדברי הרמב"ם שהוא מקום ששוטף בחזקה, ובהכרח אינו רדוד כנהרות רגילים.

לסיכום עולה שרש"י והרמב"ם נחלקים בשני נקודות. דבר ראשון נחלקו בהבנת נחל איתן - מקום אדמה, או לנחל שוטף. ודבר נוסף נחלקו, האם התורה צריך אדמה שלא נעשתה בה מלאכה, או שמא אין להקפיד על כך אלא שלא יעשו בה מלאכה מכאן ולהבא. ויש להביא ראיה לשני הפירושים מן הבבלי. שכן בגמרא בנדה (ח: מובא, ש'בתולת הקרקע' הינה אדמה שמעולם לא נעבדה, ואומרת על כך הגמרא: 'נפקא מינה לנחל איתן'. ומוכח כדברי רש"י משום שהגמרא עוסקת בזיהוי גוף האדמה לענין עגלה ערופה, ובהכרח שסברה שמקום העריפה הינה קרקע שלא נעבדה.

לעומת זאת במסכת פסחים (נג.) יש להוכיח כשיטת הרמב"ם, מאחר ושם הגמרא נותנת זיהוי לנחל איתן, על ידי גדילת הקנים בתוך הנחל, וכך לשון הגמרא: 'סימן לנחלים קנים - נפקא מינה לנחל איתן'. ומשמע שהקנים הינם אופן לזיהוי הנחל כמקום כשר לעריפת העגלה. ומשמע כדברי הרמב"ם שהעגלה נערפת במקום המים. וראה עוד בתוספות יום טוב למסכת סוטה (ט, ה) שתלה שתלה את מחלוקת הרש"י והרמב"ם במחלוקת תנאים בסוטה (מו:). ראה גם באריכות.

מהותו של השתיל | תאריך קביעת מעמדו של האילן

נטיעת אילנות בהר הבית או רק בעזרה? או אולי רק סמוך למזבח? ||| איסור נטיעת אילנות כוללת ייחורים ושתילים? ||| עתידו של גרעיני הזרע טמונים בו בשעת זריעתו או שמא נכנסים בו רק אחר כך?

בפרשתנו אנו עדים לחידוש נפלא העולה מדברי רש"י. התורה כאמור אומרת **"לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך אשר תעשה לך"**. ובכך אוסרת לנטוע אילנות בהר הבית, ולשיטת הרמב"ם רק בעזרה, ויש סוברים רק סמוך למזבח. ומוסיף רש"י, שהתורה הדגישה, **לא תטע'**, כדי ללמדנו שהנוטע עובר באיסור משעת הנטיעה. ויש להתבונן אם נתכוון לומר שהנוטע עובר פעולת הנטיעה, ומתחייב משעה שסמך את גרעין הזרע באדמה, או שמא הסכים שהאיסור מתחיל רק משעה שהאילן קיים, וכוונתו לשלול את האפשרות שאיסור התורה נסוב על גוף העבודה זרה.

ואולם בהמשך דבריו כתב, **'ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה'**. ומכאן משמע כהאפשרות השניה, ואין להוכיח שחייב כבר משעת נטיעה, ולעולם יחל החיוב כשאילן יקבל שם של אילן. אלא שלא נתברר השיעור מאימתי יקרא אילן. שכן מצאנו בסוף פרק ראשון בשביעית, שבתחילה נקרא האילן 'נטיעה', והוא מין חדש המקנה לו דינים חדשים. וכעבור תקופה הוא הופך מ'נטיעה' ל'זקניה'. ונחלקו התנאים (שביעית א, ח) בתקופה הדרושה לשינוי שמה של הנטיעה, לאילן של ממש.

בתוך הביא הרמב"ם (ע"ז ו, ט) להלכה: **'הנוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה בין אילן סרק בין אילן מאכל אף על פי שעשאו לפני למקדש ויופי לו הרי זה לוקה שנאמר לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך'**. ומשמע בדבריו שהאיסור הוא מהשעה שבה האילן ניטע באדמה. ואכן במנחת חינוך (תצב) פשט כך וכתב: **'ובודאי אין חילוק בין נטעו יחור או גרעין ותיכף על הנטיעה חייב'**.

ובאמת גם לאחר שהוברר שיש איסור בעצם הנטיעה, יש לדון אם תחילתו בשעת הנחת הגרעין באדמה, או שמא

מושג בשביעית | מוצ"ש

קדושת שביעית לא מסתיימת בצאת שנת השמיטה, אלא ממשיכה גם לתוך השנה השמינית (ר"ה יב:). דין זה נדרש מן המקרא 'בחריש ובקציר תשבות', ודרשו חז"ל (ר"ה ט: ירושלמי שביעית א, א) קציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית.. ומשמעותו, שאסור לקצור תבואה שגדלה בשנה השביעית. מלבד קדושת הפירות יש איסור מלאכה גם באדמה ובאילות (תוס' ר"ה שם ד"ה מנהג) דהביא מן המקרא: **'מקץ שבע שנים במעד שנת השמיטה בחג השבועות'**, שגם בסוכות של מוצאי שנת השמיטה נוהגת קדושת השביעית.

מלבד איסור מלאכה יש חובה לשמור על פירות שביעית בקדושה גם בשמינית. (שביעית ח) פירות האילן שחנטו בשביעית נוהג בהם קדושה גם בשנה השמינית (ראש השנה יב:). יש הסוברים שעונת המעשרות היא קובעת, ועל כן עם הגיעו הפירות לעונת המעשרות בשביעית נוהג בהם קדושת שביעית גם בשמינית. (רמב"ם שמו"ד יג) ישנם פירות שגדילתם אורכת שנתיים, ועל כן קדושת השביעית שלהם נוהגת בשנה התשיעית (שביעית ה, א)

הידעת?
מרבית מהאתרוגים שימכרו לקראת חג הסוכות הבעל"ט הינם כאלו שיקטפו בתוך שנת השמיטה

לכל הגיליונות
לחץ כאן
להצלתה צבי הירש לוב בן שרה לאה ליוזג הנזן במהרה ולס"ד בכל העניינים.

בית היין
מדור שבועי לבידור ועיון במשלי הגפן המוזכרים בדרשות חז"ל

רגלי מבשר
צפית לישועה? כך שואלים בבית דין של מעלה כל אחד ואחד בשעה שהוא נכנס לדין - כך מבואר בגמרא בשבת (לא.). ומסביר הר"ן בחידושו (שם ד"ה צפית), שיש תביעה לצפות לישועה בימינו ממש, זאת אומרת לא בדור הבא, אלא כאן ועכשיו. ובאמת קשה לדעת מתן שכרן של מצוות, אולם מכך שהציפייה לישועה מופיעה בחמישיה הראשונה, כנראה שיש בה משהו מהותי ונחוץ. לאחרונה שח לי דובר מישרים, שהשאלה המגיעה לאחר ציפית לישועה לא תהיה האם פלפלת בחכמה, אלא קודם ישאלו שאילה אחרת, ישאלו, אז מה למעשה... ציפית לישועה כן או לא, מה אתה לוחש שם...

בהפטרה אנו קוראים השבוע את אחד מפסוקי הנחמה הידועים ביותר, הנביא ישעיה (נב, ז) אומר, **"מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמע שלום מבשר טוב משמע ישועה אמר לציון מלך אלוקיך"**. הנביא מתאר את רגעי ההוד הנוראים שעשויים להתרגש בכל עת. הרגעים הראשונים של ישועת ישראל. לכך הנביא מתאר זאת כרגע נאה ויפה עד מאוד. הזמן בו נראים רגליו של משיח על ההרים. והקשה מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל (אילת השחר שופטים) מדוע נאמר 'על ההרים רגלי מבשר', הרי היה צריך לכתוב הפוך, 'רגלי מבשר על ההרים'.

ומסביר הרב זצ"ל, שיחד עם הציפייה של עם ישראל, מצטרפת כל הבריאה ומצפה לישועתם של עם ישראל. וגם ההרים הדוממים שאין בהם חיות נביכול, מחכים שעם ישראל יגאלו. וענין זה מקבל דגש בדברי הנביא, ללמדנו את החסרון הנורא שיש לנו לפני הגאולה, ואת התגלמות היופי בשעה שרגלי משיח פוסעים על גבי ההרים בבואו לבשר טוב לעם ישראל.

אמנם סברתי כזה לתרץ שאלה חמורה ומפורסמת. כי הנה בגמרא בנדה (סא:): דנה האם מותר לקבור מת עם תכריכים שיש בהם כילאים. והגמרא תולה

הקוצים שבכרם

"מה הגפן הזה אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים אלא בולשין אותה מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה כך תגרש גוים ותטעיה מה הגפן".

אלו דברי המדרש בפרשת בחוקותי (ויקרא רבה לו, ב) ובוזה נפתח את המשל הראשון הממשיל את בני ישראל לפרי הגפן. כאן עומד המדרש על הזהירות בה יש לנהוג בגידולי הגפן, שאינן יכולים לשגשג בין הטרשים. והגויים על פי המדרש נמשלו לאותם קוצים וטרשים המפריעים את ישראל. וראה בכלי יקר בתחילת פרשת בלק, שהוכיח כן מלשונות התורה, כגון 'ובלעל קקין מגד פלהם כי לא ביד'.

יקחו" האמור בשמואל (א, כג, ו) וכן כאשר בני ישראל היו במצרים אומרת התורה: 'וַיִּקְצוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל'. ורומז בזה ללשון קוץ.

אמנם מצאנו לשון קוצים נוהגת גם ברשעי ישראל. כידוע מהמעשה ברבי אלעזר ברבי שמעון, שמסר את רשעי ישראל להריגה, ושלח לו רבי יהושע בן קרחה, עד מתי אתה מוסר עמו של אלוקינו להריגה. והשיב לו, קוצים אני מכלה מן הכרם. ונמצא שהקוץ הוא משל לאדם אשר מביא נזק לכרם כמאמר המקרא "כי כרם ה' צבא-ות בית יִשְׂרָאֵל" וגו'. (ישעיה ה, ז).

אבות ותולדות בשביעית ובנחל איתן

שמונה לאוים בפעולה אחת! הגמרא מחפשת את האופן בו אדם יעבור בפעולה אחת כמות מרבית של איסורי תורה ||| האם איסור עבודה בנחל איתן כולל גם את תולדות המלאכה?

בנקודה זו נרצה להתמקד על הדמיון שיש בין מלאכה בשביעית, ומלאכה בנחל איתן. כי כידוע ממסכת מועד קטן (ג.) איסור שביעית כולל בתוכו ארבעה מלאכות בלבד. ומלאכת חרישה לא בתוכם. ונחלקו המפרשים במעמדה של חרישה אם היא אסורה מדאורייתא או מדרבנן. דעת רוב הראשונים שחרישה הינה דאורייתא, (ראה רש"י ר"ה ב. ד"ה לשמיטין תוס' גיטין מד. ד"ה נטייה ר"ש שביעית א, א, ועוד הרבה ראשונים). אולם שיטת התוס' ריד (מו"ק ד.) זה תלוי במחלוקת אמוראים, ולשיטת רבי אלעזר היא רק מדרבנן. מכל מקום מבואר לרוב הראשונים, שחרישה לבדה אסורה, אך כל תולדות החרישה מותרות מן התורה בשביעית.

נשוב לנחל איתן, יש לדון האם איסור חרישה בנחל איתן זהה בהגדרתו לאיסור חרישה בשביעית, וממילא האיסור הוא רק בחרישה עצמה, או שנחל איתן דומה יותר לשבת ויום טוב בהם אסורים גם התולדות.

ויש להביא לכך ראיה פשוטה מגוף הסוגיא. כי כאמור המשנה עוסקת בציוור בו אדם מבצע פעולת חרישה. ובשאלת הגמרא אנו מבחינים בשינוי לשון בו הגמרא שואלת 'ולחשוב נמי הזורע בנחל איתן. מדוע הגמרא אורמת זורע, היה צריך לומר החורש בנחל איתן. והתשובה לכך מוזכרת בתחילת הסוגיא, שם עומדה הגמרא באדם שמחפה על הזרעים, ומלאכה זו הינה תולדה של זורע. וגם לגבי שביעית מצאנו שחיפוי הזרעים הינה תולדה של חורש (מו"ק ב:) ומשאלת הגמרא לנחל איתן מוכח שגם תולדה נאסרה בו. ובשער המלך (רוצח, ו, ו) מאריך לדון בשאלה זו ומביא ראיות רבות בעיקר תולדות החרישה.

במשנה במכות (כא:) אנו מוצאים נידון מעניין. כחלק מהעיסוק במלקות ועונשים מחפשת המשנה אופן בו אדם עושה פעולה אחת ובכך עובר על שמונה לאוין מן התורה. וכך לשון המשנה:

"יש חורש תלם א' וחייב עליו משום שמונה לאוין החורש בשור וחמור, והן מוקדשין, וכלאים בכרם, ובשביעית, ויום טוב, וכנהן וניזר בבית הטומאה".

ניתן להבחין שמוזכרים כאן מגוון רחב של איסורים כגון, כלאים, מעילה בהקדש, מלאכה ביום טוב, טומאה לכהן, וכן מלאכה בשביעית. בביאור הלאו העובר לאיסורי שביעית כתב רש"י (ד"ה שביעית) שעובר על מלאכת זורע, וכוונתו לאיסור האמור בתורה 'שָׂדֶךְ לֹא תִזְרַע' (ויקרא כה, ד) ממנה למדנו שאסור לזרוע בשנת השמיטה.

בהמשך הסוגיא הגמרא מציעה לאוים נוספים מעבר לשמונה המוזכרים במשנה, ובכך שואלת מדוע התנא לא הוסיף איסורים נוספים. היות והמשנה עוסקת באדם המקיים מלאכת חרישה, שואל ר' הושעיא מפרשתנו. כי הנה בפרשה מובא: "והורדו זקני העיר **הוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וערפו שם את העגלה בנחל**" (דברים כא, ד). כאן למעשה מצווה התורה לקיים את עריפת העגלה בנחל איתן. אחת מהתכונות הנדרשות זה נחל שלא עבדו בו, כך סברו חלק מהאמוראים. ומכל מקום אסור לעשות בה מלאכה בעתיד. ועל כן שואלת הגמרא, 'ולחשוב נמי הזורע בנחל איתן', ובכך מצאנו לאו נוסף שעובר אדם החורש בנחל איתן.

המשך מהותו של השתיל

רק בחלוף זמן קליטתו. כי כפי המבואר במסכת ראש השנה (י:) נחלקו התנאים בתיארוך תקופת הקליטה. יש סוברים שהיא שלושה ימים, שבועיים או חודש ימים. ולכן יש לעיין האם איסור נטיעה האילן בעזרה הינה תלויה בסיום הפעולה, וממילא יהיה אסור משעת הנטיעה, או רק משעה שהשתיל מסתיים את להתפרק ומתחיל לצמוח. והנה רש"י בראש השנה (שם ד"ה לשיטת) כותב, והרי הוא כמונו בבית, וכך לשונו: "**דכמאן נחשב כנטוע**, ויזרע הוא כמנוח בבית, וכך לשונו: "**דכמאן דמנח בביתא דמיא, כל זמן שלא קלטה**". ויש להביא לכך ראיה מתחילת פרק לא יחפור (ב"ב יז:) שם נחלקים אב"י ורבא בהיתר לחפור בור בסמוך לבורו של חבירו. הגמרא מקשרת דין זה לנטיעת אילן סמוך לבורו של חבירו, שכידוע, גם הוא מוביל לנזק עתידי. אך הגמרא דוחה את זה מחמת סברא, שבשעת נטיעת האילן, אין

את השורשים המזיקים לבור. אך חפירת בור גורמת לתנועת האדמה בכל מכה ומכה. וגם כאן ניכרת אותה נקודה, ששתיל קודם גחילתו לא נחשב כשורש עתידי, ולא רואים בו את הנזק.

מכל מקום המנחת חינוך סובר, שחיפוי הנטיעה הינו משעת הנחת הגרעין באדמה קודם הקליטה. והולך בזה לשיטתו כפי שיטתו בהלכות שבת (מצוה לב) שנטוע בשבת חייב על עצם מלאכת הנטיעה גם באופן שתיכף התקלקל או שהוסר מן האדמה מכל מקום מתחייב על עיקר מלאכת הנטיעה. ומכך שהכריע שאיסור נטיעה בעזרה חופף לאיסור נטיעה בשבת, עולה לדברי המנחת חינוך חידוש יסודי בהבנת תכונת הנטיעה. כי איסור הנחת הגרעין מוכיחה שקיום האילן ניכר בשתיל כבר משעה שהוא מונח באדמה, ולכן נאסר משעת הנחה.

במחלוקתם את הנידון האם מצוות בטלות לעתיד לבוא (ראה פלוג' רשב"א וריטב"א שם). ונמצא שישנה את מצוות שכאשר יבוא המשיח לא יוכלו לקיים עוד מצוות. ואם כן יש להתבונן, מדוע הקב"ה דורש מעם ישראל שיצפו לישועה, הרי לאחר שיבוא משיח לא נוכל לקיים מצוות, והרי זה הפסד עצום, וכיצד ניתן לצפות לכך בלב שלם.

ונמצא שזה הדגש שהנביא מלמד את ישראל. שאפילו ההרים שאין להם שכר כעם ישראל, ובכל זאת עומדים ומצפים, על אחת כמה וכמה שאנחנו מחוייבים לצפות לו בכל עת. וכך גם מדייק בעל האיילת השחר את המשמעות העולה מן הפסוק, שתיאור השמחה המוזכרת בפסוק מלמדת אותנו שכולם ישמחו בהתגלות זו, וכך מסיים: "ומשמע שילך לבשר בכל ההרים וכולם ישמחו בבוא הישועה בלאמור לציון מלך אלוקיך בזמן שכולם יכירו את מלכותו ולזה הזמן אנו מצפים והקב"ה יעזור שנוכה לזה בקרוב".

המשך מהו נחל איתן

החכם צבי ובנו

ובאמת מצאנו ראיות לכאן ולכאן. אשר יש בכוחם לסייע לרש"י או לרמב"ם. וכן מצאנו ברשב"ם (ב"ב נה, ד"ה הנחל) שנקט בפשיטות כשיטת רש"י והרמב"ם יחדיו. מכל מקום בעיקר ההוכחה האריכו האחרונים בראיות וקושיות לכל כיון. ראוי מאוד להביא כדוגמא את צדדי השיטות כפי שהשתקפו מחידושי של בעל החכם צבי, ובנו בעל השאלת יעבץ.

הנה בסימן לב משיב החכם צבי לשואל אודות הראיה שיש להביא לשיטת רש"י מדברי הגמרא בפסחים (שם) האומרת שקנים הם סימן לנחל איתן. ובהכרח שנחל איתן אינו גוף מקום המים כשיטת הרמב"ם אלא מקום הראוי להצמיח סביבותיו כשיטת רש"י. אמנם החכם צבי מאריך לדחות אותו, שמלבד העובדה שאין מכאן ראיה לדברי רש"י, יש לך ראיה לדברי הרמב"ם, שכן דרך הקנים לצמוח במקום מים כמבואר בגמרא בתענית (כ.).

בנו של החכם צבי - ר' יעקב עמדין, פותח את סימן כד (ח"א) בשאלת יעבץ בתיאור על מצבו, כיצד נאלץ לעזוב את עיירת מולדתו ולגלות הרחק מאביו, וכך לא יכל לשאול אותו מהגמרא בנדה (הובא לעיל) שבתולת אדמה היא נפקא מינה לנחל איתן. ויש מכאן ראיה מפורשת לדברי רש"י. מדברי היעבץ ייכר שראיה זו ניצחה כנגד כל החולקים, עד שהציע בדבריו שכל החולקים על הרש"י הן זה אלא משום דאישטמיטיה מהם. וכך לשונו שם:

"ומכאן נראה קיצור זכרון המין האנושי אפי' במשוכחים ובמסולתים שבו". היעבץ מזכיר את שבחיהם של הקדמונים כדוגמת הרמב"ם, המהרי"ק, ואביו בעל החכם צבי. וכותב כך: 'ונעלם מהם זכר כולם לברכה לפי שעה כתוב מלא ותלמוד ערוך'. והרב הנזכר מסיים בדברי תוכחה ומוסר: מה יעשו אזובי קיר אגן יתמי דיתמי כאצעב כהיית שנטחה וכו'. והשכחה כרוכה בעקבות כל החיים המהלכים תחת השמש, השי"ת בחסדו יעזרנו שלא נשכח פקודיו כי הם נחיה אנחנו וצאצאינו ותורתו מפינו לא ימוש.

מערכת תוספת שבועית

מרכז תורני לענייני שמיטה תשפ"ב

כתובת המו"ל: office@tosefet7.com

את המהדורה המודפסת

ניתן להשיג בבבני ברק

בטלפון: 0556757262

